

Фаїна РЯБЧИКОВА

**ОБЛІК ТА ЗБЕРЕЖЕННЯ МУЗЕЙНИХ ПРЕДМЕТІВ
В ЕТНОГРАФІЧНОМУ ВІДДІЛІ ВОЛИНСЬКОГО
НАУКОВО-ДОСЛІДНОГО МУЗЕЮ (1920–1931 рр.)**

Одним із складних і водночас важливих етапів розвитку вітчизняного музеєзнавства є період 1920-х рр., пов'язаний із оформленням засадничих принципів діяльності музейних закладів, визначенням напрямків музеєзнавчих досліджень, формуванням методики та прийомів музейної роботи. У цей час на хвилі розквіту краєзнавства, державної підтримки громадських пошукових ініціатив та діяльності культурно-освітніх осередків різного профілю, відбувалося переосмислення завдань та ролі музейних закладів, а відтак загострювалася увага до питань удосконалення методики опрацювання музейних фондів, побудови експозицій, використання потенціалу музейних установ у культурно-освітній сфері тощо. В зв'язку з цим вивчення діяльності музейних закладів зазначеного періоду є важливою складовою українських музеєзнавчих студій.

Увагу дослідників, зокрема, привертає діяльність у 20-х рр. ХХ ст. Волинського науково-дослідного музею як однієї з провідних культурних установ регіону. Окремим проблемам функціонування музею було присвячено дисертаційні дослідження Г. А. Скрипник¹ та Р. В. Маньковської². До вивчення історії музею також активно долучилися волинські та житомирські вчені, краєзнавці: П. В. Білоус³, Л. Г. Гарбузова⁴, А. А. Дмитренко⁵, М. Ю. Костиця⁶, Н. В. Ланчук⁷. Ці дослідники торкалися, здебільшого, загальних питань розвитку музею, тоді як, власне, прийоми та методи роботи з музейними предметами залишилися поза їхньою увагою.

Зважаючи на актуальність та недостатнє висвітлення у науковій літературі аспектів фондової роботи Волинського науково-дослідного музею (далі – ВНДМ), метою статті є вивчення збереженої документації етнографічного відділу музею, визначення на її основі основних складових облікуванню та збереженню музейних предметів у підрозділі.

Від 1920 р. по 1931 р. етновідділ очолював відомий етнограф, фольклорист Василь Григорович Кравченко. Поряд із проведенням польових етнографічних експедицій, вивченням традиційно-побутової культури місцевого населення, В. Кравченко дбав про належне впорядкування музейного зібрання, його експонування згідно з науковими вимогами, формування комплексу матеріалів до вивчення етнографії та історії Волині.

Систему облікуванню музейних фондів було сформовано у Волинському Центральному музеї (статус науково-дослідного заклад отримав

1925 р.). Її основою стала інвентарна книга, до якої музейні предмети записувалися в міру надходження. Кожен відділ музею вів облікові документи осібно, відповідно нумерація музейних предметів визначалася окремо для кожного підрозділу.

У роки боротьби за українську державність заклади культури Волинської губернії перебували у досить нестабільному становищі. Протягом 1918–1920 рр. влада в Житомирі змінювалася 14 разів⁸, що позначилося й на зібранні ВНДМ: частина музейних предметів безконтрольно переміщувалася з одного будинку до іншого, непоодинокими були випадки мародерства. Водночас до музею почали надходити предмети з націоналізованих приватних колекцій, а також збірки Волинського Давньосховища⁹. Тому від часу офіційного відкриття етновідділу у 1920 р. надзвичайно складне та трудомістке завдання для музейних працівників полягало в ідентифікації музейних предметів, зібраних у дореволюційний час, та звірці з обліковими записами, внесення необлікованих предметів до каталогу, позначення інвентарних номерів на пам'ятках у разі їх відсутності. Щоденники відділу показують, що така робота проводилася систематично. Зокрема, записи “Провірка експонатів по карткам”, “Провірено і проставлено ч.ч. на 68 писанках”, “Провірка річей відділу і нумерація згідно каталогу” зустрічаються регулярно аж до березня 1921 р.

Важливим завданням було також визначено пошук та атрибування музейних предметів, зібраних ще до революційних подій, але з тих чи інших причин відсутніх у фондах відділу. Так, у грудні 1920 р. музейним працівникам вдалося “розшукати три вітрин з паперовими квітками на горищі, перевірити і проставити числа”¹⁰. За січень 1921 р. у щоденнику міститься запис: “Одшукані і провірені експонати в кількості 5 примірників з селянського вбрання й занумеровані по каталогу відділу”¹¹. Частина музейних предметів перебувала у приміщеннях інших підрозділів музею, зокрема, скриня з килимами зберігалася у ботанічній майстерні до січня 1921 року, коли її було перенесено до етновідділу і обліковано¹².

Перевірка музейних предметів на початку 1920-х рр. передбачала їх одночасну реєстрацію у каталозі відділу. Цей процес у документах етновідділу позначено ще як “каталогізація”. Вживалося і синонімічне значення терміну – інвентаризація. Це вказує на те, що музейна термінологія досліджуваного періоду ще не була усталеною, тому допускалося ототожнення і, відповідно, почергове вживання у документах таких понять як інвентар і каталог, експонат і музейний предмет (вживається термін “річ”), ярлик та картка.

У музейній практиці етнографічного відділу використовувалися такі види облікової документації, як каталог та інвентарна книга. На жаль, ці документи не збереглися. Ми можемо оперувати лише згад-

ками та посиланнями на них у інших джерелах. Тому досить важко визначити їх конкретне призначення та особливості ведення. У сучасній музейній практиці запроваджено двоступеневу систему обліку. На першому етапі, після складання акту приймання, предмети записують до книги надходжень, яка є єдиною для музейного закладу. На другому – здійснюється попереднє вивчення надбаних речей у відповідних відділах музею, реєстрація їх в інвентарних книгах цих підрозділів. Таким чином, кожний відділ веде власну інвентарну книгу. Провести чітку аналогію між сучасною обліковою документацією з відповідниками 1920-х років неможливо. У досліджуваній період відбувалося становлення принципів та прийомів обліку, які до того ж могли варіювати не лише серед музейних закладів, але й всередині музею.

У з'ясуванні призначення інвентарної книги та каталогу можуть допомогти порівняння записів щоденника із звітною документацією музею та інвентарних карток етновідділу (які сьогодні зберігаються у рукописних фондах Інституту мистецтвознавства, фольклористики та етнології ім. М. Рильського НАН України). Зокрема, у записі щоденника за 10 і 11 лютого 1921 р. вказано: “Складено картки, ярлики, записано в інвентар №№ 6261–6262 і в каталога “№№ 1333–1340” та “Складено картки, ярлики, записано по книгам №№ 6269/1341 – 6270/1342”¹³ відповідно. Отже, запис музейного предмету за номером 6269 в інвентарі відповідає запису каталогу за номером 1341. Таким чином, кожен музейний предмет фіксувався і в каталозі, і в інвентарній книзі. З огляду на порядкову більшість у записах інвентаря, можна припустити, що цей документ виконував функції книги надходжень.

Згідно зі звітами ВНДМ за 1923 р., в етновідділі музейних предметів налічувалося 1501, у щоденнику за серпень цього року відмічена каталогізація музейних предметів за номерами 1462–1478¹⁴. Отже, очевидно, що каталог відображав кількісні показники фондової збірки етновідділу. Записи щоденника за лютий 1921 р. (“По інвентарю перевірено і порівняно з каталогом відділу №№ 1–683 включно”, “По інвентарю проглянуто №№ з № 2523 по № 3839 і з каталогу проставлено по інвентарю 100 номерів”, “по головному інвентарю і каталогу перевірені й пороблені відповідні відмітки з № 7998 по № 8301”¹⁵) також підтверджують висновок, що каталог був дійсно документом тільки етнографічного відділу, а також вказують на те, що на початку 1920-х рр. музейні працівники проводили роботу щодо звірки музейних предметів за обома книгами. У разі відсутності відповідних записів в одній з них записи дублювалися з іншої книги.

У пізніших записах щоденника (приблизно від 1925 р.) згадки про інвентарну книгу зникають, а термін “каталог” подекуди замінюється словом інвентар (в аналогічному значенні). Цікавим з огляду змістової визначеності облікової термінології є запис щоденника за 28 грудня

1926 р., в якому йдеться про передачу до музею З. Підрябинниковим предметів музейного значення, зареєстрованих “За прих. №№ 1798–1801”¹⁶. Використання у документі словосполучення “за прихідними номерами” дозволяє зіставити каталог із книгою надходжень. Таке зіставлення цілком виправдане і з огляду на те, що до каталогу етновідділу музейні предмети записувалися по мірі надходження без поділу за групами предметів. Таким чином, каталог етнографічного відділу поєднував призначення таких сучасних документів як книга надходжень та інвентарна книга.

До інвентарної книги та каталогу кілька однотипних предметів або колекції предметів (наприклад, писанок) могли записуватись під одним або кількома номерами. Зокрема, у документах етновідділу за лютий 1921 р. зафіксовано такі відомості: “Заінвентарізовано №№ 6230–6250 – разом збірка складається зі зразків 139 вишивок”, “Записано в інвентар №№ 6251–6254, в який увійшло 41 зразок вишивок”, “Записано в інвентар №№ 6255–6259, в який увійшло 68 зразків вишивок”, “Заінвентарізовано № 6250, який складається з 19 вишивок”¹⁷. Важко визначити, за якими критеріями групі пам’яток прикладного мистецтва надавали один інвентарний номер. Очевидно, такими могли бути єдине джерело або місцевість надходження, або ідентичні техніки виконання візерунків тощо. Аналіз інвентарних карток етновідділу засвідчив, що під одним номером, окрім вишивок та мережок, досить часто записували пам’ятки писанкарського мистецтва (писанки та мальованки), а також однотипні предмети, здобуті під час експедицій. Зокрема, приладдя для бондарського виробництва, зібране під час експедиції до с. Барашівки у 1924 р.¹⁸, прилади для випалювання вугілля, виявлені Н. Дмитруком під час досліджень у Тригірському лісі Троянівського району того ж року¹⁹ тощо.

Після внесення предмета до каталогу на ньому позначали відповідний інвентарний номер. Практика етновідділу свідчить, що такі облікові відмітки ставилися на усіх, навіть найменших, пам’ятках. Зокрема, згідно з документами етновідділу, 20 грудня 1920 р. працівники представили номери на 170 писанках, 21 грудня 1920 р. – на 180 писанках, 22-го – на 100, 23-го – на 120, 24-го – 160 тощо²⁰. Очевидно, що до офіційного відкриття відділу пам’ятки писанкарського мистецтва, а також інші музейні предмети не були належно обліковані, а тому на початку діяльності перед його працівниками постала необхідність такої роботи. На жаль, інформація про те, якими саме інструментами робили написи на музейних предметах (олівцем, фарбами тощо), відсутня. На пам’ятки, виготовлені з матеріалів, на які безпосередньо проставити номери було неможливо – вишивки, мережки, тканинні речі тощо – вішали або наклеювали паперові ярлички з відомостями про них та інвентарними номерами²¹.

У 1921 р. у щоденниках етновідділу зафіксована робота працівників щодо заміни ярликів на аналогічні, але україномовні²². Зокрема, у доповіді члена Тарифно-економічної комісії Секції наукових робітників П. Г. Постоева про підсумки обстеження ВНДМ у 1929 р. серед інших зауважень вказувалося таке: “В геологічному відділі всі етикетки російською мовою написані, потрібно подбати та перейти на укр. мову”²³.

Важливою складовою облікування музейних фондів етновідділу було укладення інвентарної картки музейного предмета чи групи однотипних предметів. Картки обліку виготовлялись відповідно до розроблених В. Кравченком вимог, проте їх оформлення варіювалося. А саме, інвентарні картки початку 1920-х рр. містили досить обмежену інформацію, тоді як починаючи від 1924 року, відомості про музейні предмети у них деталізувалися, доповнювалися ілюстративним та схематичним матеріалом, позначеннями розмірів. Зокрема, на картці № 1749 (домотканий килим) представлено кольорове зображення пам’ятки з виписаними назвами усіх елементів орнаменту²⁴, на картці 1805 (дитяча забавка-свистунець) – кольоровий малюнок свистунця у повну величину із зазначенням розмірів²⁵.

Загалом структура інвентарної картки була такою: вгорі розташовувалася позначка “Інвентар Ч.”, причому на жодній зі збережених карток цей номер не позначено. Нижче зазначався номер відділу музею (для етновідділу – IX) і номер згідно з каталогом відділу (застосовується позначка “ч.” – число). Далі посередині, зазвичай великими літерами, вписувалася назва музейного предмету, а дещо нижче змістове пояснення до нього. Наприклад, “ПАСТКА. Старовинне знаряддя для лову таких тварин, як от: тхір, ласка, куна, пацюк т.и.”²⁶. Наступною складовою цього облікового документа було позначення, звідки та від кого предмет надійшов. Наприклад, “с. Вільськ, Черняхівського району, Житомир. окр., від Мефодія Котенка, здобув студ. Жит. Укр. Педкурсів Ол. Білов”²⁷. Унизу зазначалася дата надходження предмета до відділу. Зі зворотного боку картки уміщувалися опис пам’ятки, розміри, малюнки та схеми, інколи подавалася стисла наукова інформація. Розмір карток – 19x11 см. Інвентарні картки з розширеними відомостями про музейний предмет складалися з кількох аркушів. Іноді до них прикріплювалися листи²⁸ та фотокартки²⁹.

Відповідно до записів каталогу однотипні предмети записували до однієї інвентарної картки, позначаючи на лицьовому боці назву групи предметів (наприклад, писанки), а на зворотному – перелік предметів. Зафіксовано й інший варіант запису до інвентарної картки однотипних пам’яток, а саме: коли кілька предметів заносилися до однієї картки, але кожному з них присвоювався власний інвентарний номер. Наприклад, на три писанки, виявлені В. Кравченком у с. Синьгурах, Троянівського району у квітні 1928 р., було укладено одну картку № 2000–2002. Зі

зворотного боку картки вказувалося, якій саме писанці відповідав той чи інший номер³⁰.

У записах щоденника за 1922–1929 рр. зафіксовано способи оформлення дублікатів на інвентарні картки етновідділу. Протягом 1922 р. музейні працівники провели планомірний перепис усіх наявних інвентарних карток³¹. У подальшому під час обліку музейних предметів у етновідділі укладали одразу дві картки – основну і дублетну³². Можливо, така практика була спрямована на формування двох картотек: загальної та картотеки відділу. Можна також припустити, що такий прийом у практичній діяльності відділу полегшував групування музейних предметів, організацію виставкової та експозиційної роботи.

Переважає більшість сучасних музеологів виділяють у музейних фондах основний та допоміжний фонди. У документах етновідділу, звісно ж, такий поділ не був закріплений. Разом з тим, у щоденниках зафіксовано ведення окремих додаткових відомостей для обліку малюнків фотографій і негативів. Зокрема, у записі за 31 жовтня 1921 р. зазначено: “Записано в інвентар приміж коноплі ч.ч. 1448 та 1449 і два малюнки ч.ч. 27–28”³³. За 14 грудня 1928 р. В. Кравченко записав: “Провадилось складання списків негативів”³⁴. Приказки та фольклорний матеріал короткого змісту виписувалися на окремі картки³⁵.

У документах також зафіксовано відомості про облік меблів та обладнання етновідділу, неодноразово зустрічаються відомості про “інвентар меблів”³⁶, “інвентар рухомого допоміжного майна відділу”³⁷. Проаналізовані матеріали вказують на те, що остаточного обґрунтованого розподілу загальномузейного фонду ще не існувало (зокрема, він не виписаний у студіях В. Кравченка). Проте у практичній роботі етнографічного відділу твердо простежується тенденція до виокремлення основного та допоміжного фондів.

У матеріалах щоденників відділу записи щодо обліку музейних предметів, а саме: інвентарні номери та відповідні їм музейні предмети, – не велися регулярно. Наприклад, за 19 червня 1922 р. у документі міститься інформація про реєстрацію номерів 1455–1457³⁸. Наступний запис із вказівкою номерів датований 2 серпня 1923 р. і подає інформацію про запис до каталогу номерів 1462–1457³⁹. Окрім того, матеріали щоденників лише зрідка містять інформацію про власне музейні предмети, які реєструвалися. В. Г. Кравченко при веденні цього документу переважно оперував вказівками лише порядкових інвентарних номерів. На сьогодні збереженими є лише 400 інвентарних карток етновідділу за 1922–1929 рр.⁴⁰ З огляду на це за обліковою документацією достовірно визначити повний предметний склад колекції неможливо.

Важливою складовою музейної роботи етновідділу було забезпечення збереженості музейних предметів. У сучасній музеології під збереженням музейних фондів розуміють напрямок фондової роботи щодо

забезпечення фізичної збереженості музейних предметів шляхом оптимально підібраних режиму та системи збереження⁴¹. Сьогодні музейні працівники у своїй роботі керуються державними нормативними документами, які визначають норми, режими та системи зберігання музейних предметів. У досліджуваний період таких загальних нормативів ще не існувало. Перша інструкція, яка визначала комплекс заходів щодо забезпечення збереженості музейних предметів, датована 1938 р.⁴² Хоча проблема належного збереження музейних предметів гостро постала перед музейними працівниками ще на початку 1920-х рр. Музейні зібрання України перебували у надзвичайно складному стані. Окрім того, що більшість музейних предметів залишалася належним чином не облікованою, у багатьох музейних закладах вони розташовувалися хаотично, “на купі”, без дотримання елементарних правил. Такий стан речей був спричинений складним політичним, соціально-економічним становищем, розрухою, зосередженням владними інституціями головної уваги на вирішення господарських і політичних питань. Відсутність чітких унормованих засад зберігання музейних фондів не сприяла нормалізації роботи в музеях.

Документи етновідділу засвідчують той факт, що зберігати музейні предмети у належному фізичному стані було нелегко. Це зумовлювалося нестачею кваліфікованих працівників, недофінансуванням галузі, об’єктивними обставинами, пов’язаними з переміщенням зібрання відділу.

Від часу офіційного відкриття відділу музейними працівниками було розпочато роботу з перевірки стану збереженості наявних музейних предметів, проведення елементарних заходів щодо покращання умов їх зберігання. У грудні 1920 р. В. Кравченко особливо наголошував на тому, що “при провірці експонатів – звертати увагу – що і як попсовано з річей і як запобігти тому, щоб річ не псувалась надалі”⁴³.

Однією з найвагоміших умов належного зберігання музейних фондів є дотримання відповідного температурно-вологісного режиму. Сезонні та добові коливання температури та вологості повітря є однією з розповсюджених причин старіння предметів. Нестача коштів на опалення музейних приміщень (закупівлю дров) унеможлиблювала регулювання температури та вологості в музеї. У щоденниках відділу неодноразово зустрічаються записи, в яких містяться дані про температуру всередині приміщень у зимовий період. Зокрема, В. Кравченко занотував такі відомості: “В кімнаті $t +2^{\circ}\text{R}$. Праця неможлива” (27 грудня 1923 р.)⁴⁴. “В помешканні $t -1^{\circ}\text{R}$. Праця неможлива” (9 січня 1924 р.)⁴⁵, “ $t -19, 2^{\circ}\text{R}$. В кабінеті $+5^{\circ}\text{R}$ ” (19 січня 1927 р.)⁴⁶, “В кабінеті етновідділу $T +1^{\circ}$. Праця неможлива” (14 лютого 1929 р.)⁴⁷. Невідповідність температурного режиму відзначала і Тарифно-економічна комісія Секції наукових робітників, яка проводила обстеження ВНДМ у 1929 р. У під-

сумковому документі комісії зазначалося, що “температура зимою в помешканнях музею шкодить здоров’ю робітників та справі роботи”⁴⁸. Відсутність належного опалення спричиняла і підвищений рівень вологості в осінньо-весняний період.

Інформація про пошкодження музейних предметів внаслідок коливань показників температури та вологості у документах відділу відсутня. Проте, можна припустити, що за таких умов значна кількість пам’яток псувалася: дерев’яні речі розсихалися або пліснявіли, тканини відсирівали, металеві предмети піддавалися корозії. Аби хоч якось завадити фізичним пошкодженням, працівники етновідділу щороку, здебільшого улітку, проводили просушку тканих, вовняних, паперових музейних предметів. Дерев’яні речі, а також шафи для зберігання фондів регулярно провітрювалися. Для прикладу наведемо наступні записи зі щоденників етновідділу: “Просушено частину килимів” (травень 1921 р.)⁴⁹; “просушені бавовняні річі в шафі ч. 115” (серпень 1921 р.)⁵⁰; “вичищено і провітрено паперові квітки народного виробництва” (серпень 1923 р.)⁵¹; “просушка килимів” (червень 1927 р.)⁵² та ін.

Процедура просушування музейних предметів мала на меті і вирішення ще однієї проблеми – боротьби з біологічними ураженнями. В червні 1921 р. В. Кравченко занотував у щоденнику: “Просушка річей для позбавлення від молі і дезинфекція помешкань в цій справі”⁵³. Наскільки складною була ситуація з біологічними чинниками пошкодження музейних предметів, демонструє акт від 11 серпня 1931 р. про передавання матеріалів етновідділу новому завідувачу Якубському. У документі зафіксовано, що значна частина речей побита міллю, шашіллю. Паперові та берестяні предмети пошкоджені мишами⁵⁴. Звісно, задокументована інформація відображає стан музейного зібрання після довготривалої відсутності В. Кравченка у зв’язку з арештом, перевезенням колекцій з одного приміщення до іншого. Проте, можна стверджувати, що одним із небезпечних чинників пошкодження музейних предметів етновідділу був саме біологічний. На жаль, інформації про засоби боротьби з означеними чинниками документи подають обмаль. У музейній документації зафіксовано лише такі: просушування, провітрювання, вологе прибирання шаф. За даними щоденників етновідділу ці заходи тривали з кінця весни та упродовж усього літа.

Для кращої збереженості, а також з метою запобігання деформації вишивки та мережки підшивалися на картон⁵⁵, а зразки тканин – на аркуші паперу⁵⁶. Такий прийом дозволяв у подальшому без додаткових витрат експонувати означені музейні предмети, легко фіксувати інвентарні номери та інші маркування. Картки з вишивками розмішувалися на спеціальних підставках, які кріпилися до підлоги. Час від часу (періодичність важко встановити) картки з вишивками просушувалися, а також очищалися від пилу⁵⁷. Оскільки забруднення є одним із чинни-

ків нищення пам'яток, у приміщеннях відділу регулярно здійснювалося вологе прибирання⁵⁸.

Важливою складовою музейної діяльності працівників етновідділу була робота з відновлення пошкоджених речей, або їх частин. Аналіз документів відділу показує, що реставрація музейних предметів була спорадичною. Спеціального інструментарію музейники не застосовували, а користувалися підручними матеріалами. Проводилися реставраційні заходи переважно влітку.

У більшості випадків свідчення щодо реставрації музейних предметів етновідділу не конкретизовані. Наприклад, за 4 липня 1922 р. у щоденнику міститься запис: “Друга частина річей просушених 30/VI, полагоджена, бо через свою старезність рветься”⁵⁹. Очевидно, це були певні тканинні зразки, які працівники підшивали чи підштопували. Інший запис – “лагодили васага з чумацької мажі... Працювали слухачі Вищих Житомирських Педкурсів Комарницький та Шрубович” (31.08.1923 р.)⁶⁰ – свідчить, що при необхідності, музейники вдавалися до ремонту складніших елементів. Притому до реставраційних робіт залучалося також і студентство. Ушкоджені малюнки та інші паперові вироби підклеювалися⁶¹. Частково розбиті писанки заливалися воском⁶², поламані зубці гребінців, чесалок зв’язувалися дротами⁶³. Проведення реставраційних заходів ускладнювалося нестачею матеріальних ресурсів: інструментарію, склеювальних засобів⁶⁴.

Предмети, які не підлягали відновленню, списували, про що складався акт, у якому обов’язково зазначали назви та інвентарні номери речей. Ця музейна документація, на жаль, не збереглася. Тому важко визначити частку та склад списаних предметів. Поодинокі свідчення подають лише щоденники етновідділу, зокрема, за грудень 1928 р. У них значиться наступний запис: “Складено акт про те, що до зіпсування писанок ч.ч. 141, 157, 1682, 1691 та 1692”⁶⁵. Причини пошкодження не вказані, але той факт, що п’ять предметів однієї колекції були рівночасно зіпсовані, може вказувати на єдиний для всіх них чинник ушкоджень.

Значних втрат зазнала колекція етновідділу у 1929 р., коли його приміщення були передані військовій частині, а музейне зібрання переміщене до будівлі музичної школи. У цей час завідувач етновідділу В. Кравченко перебував під арештом, а тому не міг проконтролювати процес транспортування музейних предметів, який, звісно, вимагав використання спеціальних захисних засобів. Ускладнював ситуацію і той факт, що переміщення речей здійснювалося силами червоноармійців, які, виконуючи наказ, особливо не переймалися збереженістю пам’яток. Після переїзду етновідділ не мав власного приміщення, колекція перебувала в хаотичному, загрозливому стані, музейні предмети були звалені у двох кімнатах музичної школи без належних умов зберігання⁶⁶.

У цей період етнографічна колекція зазнала значних механічних руйнацій. В акті про передавання матеріалів етновідділу новому завідувачу Якубському (11.08.1931 р.) задокументовані такі форми пошкоджень музейних цінностей, як потертість, дрявність, лущення, або часткове обсіпання фарби (свідчення про недотримання температурно-вологого режиму), поламаність, фізичні пошкодження (особливо писанок), вигорання від сонця⁶⁷.

У досліджуваній період ще одним небезпечним чинником, який позначався на збереженості музейних зібрань, були непоодинокі крадіжки та грабунки музейних експонатів. Документи етновідділу свідчать про загрозу музейним колекціям з боку зловмисників. Так, у квітні 1922 р. частина музейних предметів, зокрема, 11 пакетів справ дворянського депутатського зібрання, рідкісні книжки, викрали курсанти 55-х курсів червоних командирів. Загальна вартість крадіжки, згідно з документами відділу, склала “93 руб. 62 коп. довоєнного часу валюти”⁶⁸. Оскільки грабіжників було затримано співробітником музею і передано до губернського розшуку, викрадені музейні предмети за кілька діб повернули музею.

Здебільшого записи щоденників щодо крадіжок не конкретизовані. Так, за 4 листопада 1924 р. занотовано: “Завідділом у нарсуді свідком з приводу крадіжки старовинних річей з музею”⁶⁹. Які саме предмети були викрадені, за яких обставин та ким, не має жодної інформації. Серед інших фактів у щоденнику зафіксовані такі: у березні 1925 р. з історичного відділу невідомим було викрадено мисливську рушницю. Крадіжку довго не помічали, оскільки злодій лишив на її місці іншу, але поламану⁷⁰. В червні 1926 р. “у Відділі Історичному невідомий босяк украв кавказького гинзана”⁷¹. У травні 1929 р. було викрадено 2 колодки вихованцями четвертої дитячої комуни⁷². Таким чином, в етновідділі охорона музейних зібрань не була належно налагоджена. Очевидно, головною причиною такого становища був брак коштів.

Отже, аналіз документації етновідділу дозволяє визначити основні складові облікування музейних предметів, а саме: реєстрація у каталозі та інвентарній книзі, створення інвентарної картки, у якій фіксувалися основні атрибутивні ознаки облікованого предмету, виготовлення ярличка, який дозволяв відшукати інформацію про пам’ятку в облікових документах.

Проаналізовані документи також засвідчують, що робота із забезпечення збереженості музейних фондів не мала системного характеру. Температурно-вологісний та світловий режими у відділі через низку об’єктивних обставин не дотримувалися, боротьба зі шкідниками велася сезонно, без застосування спеціальних засобів. Серед головних несприятливих чинників впливу на музейні предмети можна назвати:

біологічні (міль, шашіль, миші), недотримання відповідних режимів зберігання, відсутність належної охорони музейних цінностей.

¹ *Скрипник Г. А.* Етнографічні музеї України. Становлення та розвиток / АН УРСР. Ін-т мистецтвознавства, фольклору та етнографії ім. М. Т. Рильського. – К.: Наук. думка. – 1989. – 304 с.

² *Маньковська Р. В.* Музейництво в Україні. – К., 2000. – 140 с.

³ *Білоус П. В.* Діяльність В. Г. Кравченка як завідувача етнографічним відділом Волинського музею (1920–1931) // Матеріали та тези наук. конф. до 130-річчя Житомирського краєзнавчого музею. – Житомир: Форзац, 1995. – С. 63–64.

⁴ *Гарбузова Л. Г.* Етнографічний відділ Житомирського краєзнавчого музею як центр вивчення народної матеріальної та духовної культури краю // Матеріали та тези наук. конф. до 130-річчя Житомирського краєзнавчого музею. – Житомир: Форзац, 1995. – С. 37–39; *Вона ж.* До питання про історію дослідження народної культури Житомирщини у 20–30-х роках ХХ ст. // Актуальні проблеми географії, екології, історії Великої Волині: Аcaademia на пошану доц. М. Ю. Костриці: Наук. збірник “Велика Волинь”: Праці Житомирського наук.-краєзн. товариства дослідників Волині. – Т. 27. – Житомир: Вид. М. Г. Косенко, 2004. – 440 с.

⁵ *Дмитренко А. А.* Становлення етнографічного музейництва на Волині // Наук. записки Рівнен. обл. краєзн. музею. Вип. IV. – Рівне: Волин. обереги, 2006. – С. 38–43.

⁶ *Костриця М. Ю.* Товариство дослідників Волині: історія, діяльність, постаті. – Житомир: М.А.К., 2001. – 360 с.

⁷ *Ланчук Н. В.* 130 років Житомирському музею (1865–1995) // Матеріали та тези наук. конф. до 130-річчя Житомирського краєзнавчого музею. – Житомир: Форзац, 1995. – С. 10–15.

⁸ *Костриця М. Ю., Мокрицький Г. П.* Народознавець і “ворог народу” (В. Г. Кравченко) // Бабенко Л. Л., Бабенко С. С., Білоус Г. П., Біляшівський М. М., Біляшівський Б. М. Репресоване краєзнавство (20-30-і роки) / Ін-т історії України; Всеукр. спілка краєзнавців; Мін-во культури України. – К.: Рідний край, 1991. – С. 84–93.

⁹ *Ланчук Н. В.* 130 років Житомирському музею (1865–1995) // Матеріали та тези наук. конф. до 130-річчя Житомирського краєзнавчого музею. – Житомир: Форзац, 1995. – С. 10–15.

¹⁰ Рукописні фонди Інституту мистецтвознавства, фольклористики та етнографії ім. М. Т. Рильського (далі – РФ ІМФЕ), ф. 16, од. зб. 4, арк. 11.

¹¹ РФ ІМФЕ, ф. 16, од. зб. 4, арк. 13.

¹² Там само, арк. 14.

¹³ Там само, арк. 18.

¹⁴ Там само, арк. 111.

¹⁵ Там само, арк. 19–22.

¹⁶ Там само, од. зб. 5, арк. 49 зв.

¹⁷ Там само, од. зб. 4, арк. 18.

¹⁸ Там само, од. зб. 11, арк. 158–161.

¹⁹ Там само, арк. 272–272 а.

²⁰ Там само, арк. 10–11.

²¹ Там само, арк. 20.

- ²² Там само, од. зб. 4, арк. 48–49.
- ²³ Там само, од. зб. 20, арк. 63.
- ²⁴ Там само, од. зб. 11, арк. 212–214.
- ²⁵ Там само, арк. 271.
- ²⁶ Там само, арк. 29.
- ²⁷ Там само, арк. 32.
- ²⁸ Там само, арк. 169, 418.
- ²⁹ Там само, арк. 171, 189, 418.
- ³⁰ Там само, арк. 394.
- ³¹ Там само, од. зб. 4, арк. 65–96.
- ³² Там само, арк. 20, 48; РФ ІМФЕ, ф. 16, од. зб. 5, арк. 5, 29, 40 зв.
- ³³ Там само, арк. 56.
- ³⁴ Там само, од. зб. 6, арк. 14 зв.
- ³⁵ Там само, од. зб. 5, арк. 94.
- ³⁶ Там само, од. зб. 4, арк. 96, 104, 148; РФ ІМФЕ, ф. 16, од. зб. 5, арк. 69.
- ³⁷ Там само, арк. 149.
- ³⁸ Там само, арк. 79.
- ³⁹ Там само, арк. 111.
- ⁴⁰ Там само, од. зб. 11.
- ⁴¹ *Рутинський М. Й., Стецюк О. В.* Музеезнавство: Навч. посіб. – К.: Знання, 2008. – 428 с. – С. 90.
- ⁴² Інструкція по учёту, инвентаризации и хранению музейных материалов. – М.: Типо-литография им. Веровского, 1938. – 32 с. – С. 1.
- ⁴³ РФ ІМФЕ, ф. 16, од. зб. 4, арк. 8.
- ⁴⁴ Там само, арк. 127.
- ⁴⁵ Там само, арк. 129.
- ⁴⁶ Там само, од. зб. 5, арк. 52 зв.
- ⁴⁷ Там само, од. зб. 6, арк. 24.
- ⁴⁸ Там само, од. зб. 20, арк. 63.
- ⁴⁹ Там само, од. зб. 4, арк. 29.
- ⁵⁰ Там само, арк. 47.
- ⁵¹ Там само, арк. 114.
- ⁵² Там само, од. зб. 5, арк. 82 зв.
- ⁵³ Там само, од. зб. 4, арк. 33.
- ⁵⁴ Там само, од. зб. 1, арк. 72–80.
- ⁵⁵ Там само, од. зб. 4, арк. 13.
- ⁵⁶ Там само, арк. 173.
- ⁵⁷ Там само, арк. 116.
- ⁵⁸ Там само, арк. 122.
- ⁵⁹ Там само, арк. 81.
- ⁶⁰ Там само, арк. 115.
- ⁶¹ Там само, арк. 120.
- ⁶² Там само, од. зб. 5, арк. 81–82 зв.
- ⁶³ Там само, од. зб. 1, арк. 77.
- ⁶⁴ Там само, од. зб. 5, арк. 82 зв.
- ⁶⁵ Там само, од. зб. 6, арк. 16 зв.
- ⁶⁶ Там само, од. зб. 1, арк. 88.
- ⁶⁷ Там само, арк. 72–80.
- ⁶⁸ Там само, од. зб. 4, арк. 73.

⁶⁹ Там само, арк. 157.

⁷⁰ Там само, арк. 168.

⁷¹ Там само, од. зб. 5, арк. 16 зв.

⁷² Там само, од. зб. 6, арк. 36.

Фаїна РЯБЧИКОВА

Облік та збереження музейних предметів в етнографічному відділі Волинського науково-дослідного музею (1920–1931 рр.)

На основі аналізу документів етнографічного відділу Волинського науково-дослідного музею досліджено основні складові, зміст та особливості облікування і збереження музейних предметів, визначено умови, недоліки та перешкоди щодо проведення належного впорядкування музейного зібрання.

Ключові слова: Волинський науково-дослідний музей; Василь Кравченко; щоденник; вивчення предметів музейного значення; облік музейних предметів; збереження музейних предметів.

УДК 39:[069.426:069.44](447.42)"1920/1931"

Фаина РЯБЧИКОВА

Учет и сохранение музейных предметов в этнографическом отделении Волинского научно-исследовательского музея (1920–1931 гг.)

На основе анализа документов этнографического отдела Волинского научно-исследовательского музея проведено исследование основных составляющих, сущности, особенностей учета и сохранения музейных предметов, определены условия, недостатки и преграды в проведении надлежащего упорядочивания музейного собрания.

Ключевые слова: Волинский научно-исследовательский музей; Василий Кравченко; дневник; изучение предметов музейного значения; учет музейных предметов; сохранение музейных предметов.

УДК 39:[069.426:069.44](447.42)"1920/1931"

Faina RIABCHIKOVA

Register and storage of museum pieces (for the period from 1920 through 1931) in the Ethnographic Department of Volyn' Research Museum

The main components, scope, content and features of the register and storage of museum pieces are studied, and the terms, shortcomings and obstacles preventing from the adequate arrangement of museum collection are specified on the basis of an analysis of the documents available at the Ethnographic Department of Volyn' Research Museum

Keywords: Volyn' Research Museum; Vasyl' Kravchenko; diary; study of potential museum specimen; register and storage of museum pieces.

UDK 39:[069.426:069.44](447.42)"1920/1931"